

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma

Ez az írás az első kísérlet arra, hogy intézményünk eddigi tevékenységéről beszámoljunk, egyben mérlegvonás, de további céljaink felvázolását is tartalmazza.

A múzeum születése

A szlovákiai magyarság történetét, népi kultúráját, hagyományait és értékeit képviselő, nemcsak regionális szinten tevékenykedő, reprezentatív múzeumi intézmény létrehozására tett kísérletek jelentős múltra tekintenek vissza. A különböző elképzelések – különösen az elmúlt évtizedben – nemcsak szakmai körökben keltettek élénk visszhangot, de a szélesebb közvélemény körében is. A megvalósítást tekintve alapvetően két lehetőség merült fel:

1. valamelyik már működő regionális múzeum (vagy annak egy része) alakulna át a magyar kultúra múzeumává
2. a kilencvenes évek folyamán létrehozott nemzetiségi múzeumok és dokumentációs központok – pl. a Zsidó Múzeum, a Kárpáti Németek Múzeuma, a horvát és a cseh dokumentációs központ – mintájára teljesen új szakintézmény teremthetőne. A szlovákiai kulturális kormányzat ez utóbbit találta járható útnak.

Az intézmény bemutatása

Első lépésként 2001. július 1-jén a Szlovák Nemzeti Múzeum Történelmi Múzeumának önálló osztályaként megalakult a Magyar Kultúra Dokumentációs Központja. Ezzel újabb láncszemmel bővült a szlovákiai nemzetiségi intézmények – s egyben a magyar kulturális színterek – hálózata. A Magyar Kultúra Dokumentációs Központja egy évnyi tevékenység után új alapítólevelet kapott, 2002 júliusától a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumaként, a Szlovák Nemzeti Múzeum önálló egységeként működik.

Legfőbb feladata a szlovákiai magyarság tárgyi és szellemi kultúrájának kutatása, amellyel párhuzamosan gyűjtőmunkát, tudományos kutatómunkát, dokumentációs és módszertani tevékenységet folytat.

Az intézmény központja a pozsonyi Brämer-kúriában található, s a múzeum munkahelyei, valamint kiállítóhelyiségei is itt kaptak helyet. 2003 januárjától a Szlovákiai

Magyar Kultúra Múzeumához tartozik az alsósztrégovai Madách-kastély, valamint a szklabonyai Mikszáth-emplékház.

Brämer-kúria, Pozsony

A XVI. század második felében kialakult kúria négy szárnya központi udvart fog közre. Az épület egységes, reneszánsz alaprajza néhány régebbi, későgótikus ház átalakításával jött létre, ezt egyebek közt az asszimetrikusan elhelyezkedő bejárat is bizonyítja, amely eredetileg az egyik gótikus házhoz tartozott. Az épület a pozsonyi vár egyik tisztjének, Brämernek a nevét viseli, aki 1600 körül kétemeletes reneszánsz kúriává alakíttatta át az objektumot. Bél Mátyás *Notitiae...* című könyvében egy „chronostikon”-t említ, amely a homlokzaton volt látható: „VirtVtVIs CoMes InVIDIa”, s ez alapján úgy vélte, a kúria 1620-ban épült. A reneszánsz átalakítások során jött létre a teljes nyugati szárny, a lépcső, egységesült a homlokzat, s ekkor épült fel a főhomlokzat jellegét meghatározó, félkör alakú két saroktorony is. A XVIII. század első harmadában, a korabarokk átépítések során alakult ki az északi, udvari szárny. A későbbi átépítések alapvetően nem változtattak a kúria jellegén. A ház többször is gazdát cserélt, tulajdonosai pozsonyi polgárok voltak. A Brämer-kúria a pozsonyi Váraljából máig megőrzött aprócska szigetnek része, melynek központi eleme a barokk stílusú Szentháromság-templom.

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma 2002 októberében költözött a kúriába. A földszinten az állandó kiállítás, az első emeleten pedig az irodák és a raktárhelyiségek kaptak helyet. Szintén az első emeleten található a múzeum konferenciaterme, amely egyben galériaként is működik. A kúria alatt található pincében működik a múzeum Pincegalériája.

A Brämer-kúria az 1960-as években és ma

Állandó kiállítás: *Hagyományok és értékek. A magyarok Szlovákiában*

Az állandó kiállítás a szlovákiai magyarok tárgyi és szellemi kultúrájának emlékeit mutatja be 320 m²-en: érinti a történelmi sorsfordulókat, ízelítőt nyújt az 1918 – 1938-ban készült képzőművészeti alkotásokból, felvonultatja a népművészet legjellemzőbb értékeit. A kiállítás három tematikus egységből áll: történelmi, néprajzi, képzőművészeti.

Madách-kastély, Alsósztrégova

Az első Madáchok az oklevelek tanúsága szerint 1430 körül telepedtek meg Alsósztrégován. A családot a magyar genealógiai források 1238-tól tartják számon. Alsósztrégova előtt Nagykürtös és Zólyom környékén éltek. A nemesi famíliának nemzedékeken keresztül számos irodalmi műveltségű tagja volt. Az irodalomtörténet közülük leginkább Madách Gáspárt jegyzi lapjain. A Madáchok eredeti kastélya 1717-ben leégett, majd a helyreállított épület 1758-ban újra a tűz martalékává vált. A XVIII. század utolsó éveiben Madách Sándor – Madách Imre nagyapja – kezdte meg az új családi fészek építését. Az egykori várkastélyra emlékeztető építmény helyén az ő jóvoltából ma részben rokokó, részben klasszicista, szerény nemesi kastély emelkedik.

Ebben az épületben élt és alkotott Madách Imre. A híres „oroszlánbarlang”, a Madách-művek születésének helyszíne ma is megtekinthető, noha az eredeti berendezési tárgyakból szinte semmi sem őrződött meg.

Az alsósztrégovai Madách-kastély

Madách Imre halála után a kastélyt fia, Aladár (a nemzetközileg elismert spiritiszta), majd annak lánya, Flóra örökölte. Flóra és ügyvéd férje jelentős adósságokat halmozott fel, így a birtok a pozsonyi Brázda Bank tulajdonába került. A bankház a birtokot 1940-ben felszámolta, a kastély a község birtokába került, a berendezési tárgyakat elárverezték.

A kastélyt 1964-ben irodalmi múzeummá alakították át, ahol Madách Imre életművét, valamint a nagykürtösi régjő jeles literátorait mutatták be. A kastély parkjában található síremlék (Rigele Alajos munkája; a karjait az ég felé emelő Ádámot örökíti meg) alatt nyugszik *Az ember tragédiája* írója. Madách Imrét 1864-ben bekövetkezett halálakor a falu katolikus temetőjében temették el, de 1936-ban exhumálták s végső nyughelyére helyezték.

Az emlékházat 2003 januárjában vette át a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a kékkői Játék- és Bábmúzeumtól. 2003 októberében a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma az alsósztrégovai Madách-kastélyban nyitott kiállítást *Az ember tragédiájához* készült Kass János-illusztrációkból. Ezt követően a képzőművész a teljes sorozatot a múzeumnak ajándékozta.

2004-től látható Zichy Mihály a *Tragédiához* készült illusztrációinak 20 darabból álló kiállítása, valamint Nagy Zoltán metszetei *Hommage á Madách* címmel.

Mikszáth-emlékház, Szklabonya

A Mikszáth család 1843 után költözött Szklabonyára, ahol Mikszáth János, az író édesapja mézárszéket és kocsmát bérelt. Miután túladtak a bérleményen, gazdálkodni kezdtek. Birtokukat száz holdra becsülték, cselédeket, juhászt és szolgálólányt is tartottak.

Mikszáth Kálmán szülőházát ma már hiába keressük a faluban. 1968-ban lebontották. Megmaradt viszont az a ház, amelyben az író a gyermekkorát töltötte, s ahova rimaszombati és selmezbányai tanulmányai közben hazalátogatott. A család 1852-ben költözött ebbe a temetővel szemközti otthonba. A ház utolsó gazdája Hendrik Gyula kántortanító volt, akinek felesége rokonságban állt a Mikszáth családdal. Az épületet, melyben akkoriban a helyi postahivatal működött, 1978-ban a nemzeti bizottság felújította, és három helyiségében emlékkiállítást rendezett be. Mikszáth Kálmán emlékházát 1978. június 24-én avatták fel. A ház falán emléktábla, az udvaron mellszobor hirdeti az író emlékét. A szemközti temetőben nyugsznak – feltételezhetően – az író szülei, valamint – bizonyosan – testvére, Mariska.

Az emlékházat 2003 januárjában vette át a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma a kékkői Játék- és Bábmúzeumtól. Jelenleg az épület helyreállítása folyik, az új emlékkiállítást 2005 folyamán tervezzük megnyitni.

A múzeum tevékenysége

A távlati célok kijelölésénél és rangsorolásánál kis kollektívánk elemezte a jelenlegi helyzetet, a jövőbeni lehetőségeinket, az előnyöket és kockázatokat, valamint figyelembe vette egy háttérelmzés eredményét, s ennek tudatában próbálta felvázolni a múzeum feladatköreit:

1. lehetőségek teremtése: bemutatkozások, kiállítások, rendezvények, együttműködés

2. érték- és hagyományörzés: kutatómunka, dokumentációs tevékenység,

3. új értékek létrehozása: kiadványok, állandó kiállítás.

Hushegyi Gáborral, aki az első évben képzőművészeti tárgykörben tanácsadónk volt, behatároltuk azt a területet, mellyel múzeumunk a közeljövőben foglalkozni szeretne, s ez a kortárs képzőművészet.

Hogy a köztudatba kerüljünk, a múzeumi feladatok mellett, s az állandó kiállítás megnyitása után (*Hagyományok és értékek. A magyarok Szlovákiában*, 2003. május 22.) további esélyeket latolgattunk: galéria, kiállítási lehetőség megteremtése a megcélzott képzőművészeti terület képviselői részére. Ez sikerült, s így már 2003. október 16-án megnyithattuk az első kiállítást a múzeum emeleti kisgalériájában, melyet Brämer-galériára kereszteltünk.

Alkalmazkodva a kortárs képzőművészek különleges, néha meghökkentő elképzeléseihez, nem kis erőfeszítéssel, de megteremtettük a kiállítási feltételeket a pincehelyiségben is. Újabb lehetőség kiállítónak és szervezőnek. A Pincegalériában még ebben az évben Németh Ilona mutatkozott be Karol Pichlerrel közösen. Elképzelésünk az volt, hogy a szlovákiai magyar képzőművészek egy-egy szlovák művész-szel történő bemutatkozása több szempontból is érdekes lesz:

- kiderül, hogy a szlovákiai magyar képzőművészet útkeresésben, tehetségben egyáltalán nem szakad el a szlováktól, sőt az európaiaktól sem
- újabb lehetőség, hogy többrétegűvé váljon az intézményünket látogató közönség
- lehetőséget adunk, hogy az itt kiállító művészek egy-egy alkotása a múzeum képzőművészeti gyűjteményébe kerüljön, amihez természetesen meg kellett teremteni az anyagi feltételeket is

A múzeum kiadványai

A következő évben Kiss Csabával, az At Home Gallery vezetőjével dolgoztuk ki a kiállítási tervet, s folytattuk a már megkezdett utat azzal a meggyőződéssel, hogy az esélyteremtés mellett – művészre, szervezőre, intézményre egyaránt érvényesen – új értékeket is hozunk létre, s ami szintén fontos, új közönségrétegek tehetjük vonzóbbá intézményünket és a szlovákiai magyar képzőművészetet.

Műtárgygyarapítás

Folytatva a *Kortárs művészetek a Brämer-kúriában* című sorozatot, 2004-ben az alábbi – magyar és szlovák – művészek mutatkoztak be: Andrea Bartošová és Juraj Czinege, Somorjai Kiss Tibor és Robert Jančovič, Szemző Tibor és Daniel Matej, Varga Emőke és Patrik Kovačovský, Baffi Dávid és Erik Šille. Így kerültek gyűjteményünkbe Bartusz György, Dolán György, Fodor Katalin, Gály Katalin, Lipcsey György, Németh Ilona és Nagy Zoltán művei mellett Andrea Bartošová munkái is.

Még egy fontos küldetés rejlik az új lehetőségek megteremtésében, mégpedig az, hogy a tehetséges képzőművészek esélyt kapjanak a bemutatkozásra. A jelenkori, gyakran kísérletező és közönségsikerre nem feltétlenül számító teljesítmények egy részéből születnek majd a XXI. századi hazai művészet kiváló alkotásai, melyek a jövőben képzőművészeti örökségünk részét jelenthetik.

Múzeumunk műtárgygyarapításának másik kiemelt területe az időközben a múzeum irányítása alá került Madách-kastélyhoz kapcsolódik. Ahhoz, hogy az alsósztrégovai kastély látogatottságát emeljük, hogy a Madách név, a hozzá fűződő *Tragédia*, s annak szellemisége újra a középpontba kerüljön Szlovákiában, szükség volt arra, hogy átgondoljuk, mi legyen a kastély sorsa. Ugyanis a jelenlegi állandó kiállítás már megkopott, így egyáltalán nem felelt meg a kor követelményeinek.

A Madách-kastély jövőjével kapcsolatos elképzeléseink:

- a gyűjtemény a lehető legteljesebb, és a lehető legszélesebb körben való ismeretése, hasznosítása
- a Madách-kastély olyan központtá tétele, mely az irodalomhoz és azon belül is a *Tragédiához* kapcsolódik, s e térség értékeit közvetíti
- fontos a már meglévő értékek újszerű láttatása, s a hozzá kapcsolódó képzőművészeti alkotások bemutatása, kibővíve tárgyakkal, képekkel és hanganyaggal

Természetesen mindehhez ismételtlen szükséges az anyagi feltételek megteremtése. Nézzük konkrétan az eredményeket: 2003. nyarán felkerestük Kass Jánost, aki céljainkat megismerve az idő rövidege ellenére vállalkozott arra, hogy a Madách-kastélyban megrendezzük a *Tragédiához* készült illusztrációi kiállítását. Erre 2003. október 2-án került sor, Madách Imre halálának 139. évfordulóján. A kiállítás, melyet Miroslav Cipár szlovák képzőművész, Kass János régi barátja és művésztársa nyitott meg, nagy sikert aratott, s nagyon sok látogatót vonzott Alsósztrégovára. Mint tudvalévő, nemcsak vásárlással, hanem ajándékozással is gyarapítható egy-egy intézmény gyűjteménye. Nagy meglepetésünkre erre 2004. január 19-én került sor, amikor a Kass-illusztrációk pozsonyi bemutatásán a mester a múzeumnak ajándékozott 15 rézmetszetnyomatot és a *Mózes* című drámához készült sorozat 4 darabját. Még ebben az évben Nagy Zoltán szlovákiai magyar képzőművész alkotásaival gazdagodott a Madách-kastély. A *Hommage á Madách* című 7 darabból

álló sorozatot megvásárolta a múzeum, s a képek azóta is a kastély nagytermét díszítik.

A kastélyt ugyan nem kifejezetten képzőművészeti központtá kívánjuk alakítani, de az az elképzelésünk, hogy ha bemutatjuk a *Tragédia* mondanivalójának aktualitását, a zseniális mű más művészeti ágakra kifejtett hatását, növeljük a hagyományőrzést, az értékteremtést, valamint az új közönségretegek elérését.

Így folytattuk a megkezdett utat – hadd tegyem hozzá, hogy ez könnyebb volt, mint az új, állandó kiállítás létrehozása, hiszen negyedannyi anyagi ráfordítást vett igénybe –, s kerestük a lehetőséget az első, Zichy Mihály által készített illusztrációk bemutatására. Mivel ezek kiállítása (jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában vannak, elzárva az öregedési folyamatoktól) nehézségekbe ütközött volna, így más utat kerestünk, s eljutottunk a Zichy Alapítványhoz, s ezen keresztül Zichy Mihály dédunokájához, Csicsery-Rónay Istvánhoz. A vele való kapcsolatfelvétel után lehetőség nyílt a grafikák múzeumi igényű másolatainak elkészítésére Szász Endre grafikusművész közreműködésével. Az alsósztrégovai Madách-kastélyban 2004. október elsején nyílt kiállítás megjelenítette a XIX. században élt és alkotott két művész szellemi-filozófiai találkozását.

A múzeum műtárgy-gyarápítási tevékenysége szorosan összefügg az intézmény aktuális kutatási területével. Jelenleg a gyűjtemény néprajzi részének a fejlesztése folyik, amely magába foglalja az állandó kiállítás más múzeumoktól, magángyűjtőktől kölcsön kapott műtárgyainak lecserélését, s egyben az adott kutatási terület, kiállítás *Népi fafaragók Szlovákiában* szemléltetését. A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma az említett címmel indított egy kutatási programot, melynek célja feltérképezni és dokumentálni a Szlovákiában élő és alkotó fafaragó népművészeket, bemutatni alkotásaikat egy kiállítás és egy katalógus segítségével.

Az állandó kiállítás történeti részének fejlesztése és bővítése, az intézmény tudományos munkájának meghatározó feladatai közé tartozik. A *Fejezetek a szlovákiai magyarság történetéből (1918–1948)* című tárlat folytatása 1989-ig, lehetőséget kínál eddig még kevésbé feldolgozott területek kutatására, bemutatására. A meglévő kiállítás 12 tematikus egységből tevődik össze. A bevezető részben szereplő térképek, diagramok, grafikonok és statisztikai adatok a kisebbségi élet változásait szemléltetik. Az első tíz egység az úgynevezett első kisebbségtörténeti korszak, a csehszlovák demokrácia ellentmondásos tapasztalatát mutatja be.

A kiállítás érzékelteti a politikai szerveződések formáit és irányvonalait. Kiemeli a jelentősebb politikusokat. Figyelmet szentel a nemzetiség egyházi és vallási életének, miközben a jelentősebb felekezetek egyházszervezeti kezdeményezéseit sem hagyja ki. A gazdasági intézmények közül a szövetkezetek és a pénzüzetek szerepelnek. Az egyházi és a gazdasági önszerveződést korabeli tárgyak, dokumentumok és publikációk mutatják be.

A tárgyak között figyelmet érdemel Petrogalli Oszkár ellenzéki politikus 1926-ból származó mellszobra, amelyet Flache Gyula készített. Értékes az Egry Ferenc (harangöntő és politikus) műhelyéből, 1930-ból származó harang, amely a beretkei katolikus árvaházé volt.

A kiállítás az oktatásügyet az anyanyelvi művelődésért, a magyar iskolák fenntartásáért folytatott érdekvédelmi küzdelmen keresztül ábrázolja. Teret szentel az egyházi (katolikus és református) tanintézményeknek. A korszak diákmozgalmainak

szellemi-ideológiai sokszínűségét is bemutatja. A válogatásban a csehszlovákiai magyar irodalom néhány jelentős személyisége is szerepel. A színhátszás és a zenei élet gazdag emlékeiből a színhátszó körök és a dalegyletek, kórusok képei és dokumentumai vannak jelen a tárlaton.

A kisebbségi közművelődés egyesületein, illetve azok kultúrát támogató és hagyományörző tevékenységén kívül a tudományosság szervezeti formái, törekvései szintén szerepelnek. A sajtót a legfontosabb kategóriákba sorolva mutatjuk be. A kiállítás a magyar kisebbség sportéletének a szerteágazó területeit is szemlélteti. A labdarúgást tárgyak, sportemlékek képviselik.

A másik nagyobb egység az 1938 és 1948 közti időszak történéseit öleli fel. Foglalkozik az 1938-as határváltozás következményeivel. Itt szerepel egy Jolsváról származó női ünnepi viselet, amelyet a helyi visszacsatolási ünnepélyre készítettek. A szlovákiai magyarság létének 1945–1948 közötti, legtragikusabb fejezetéből a felszámolására tett intézkedéseket és a megvalósítás módjait (kényszerközmunka, deportálás, lakosságcsere, kitelepítés, reszlovakizáció) mutatja be. A történeti kiállítás része egy dokumentumfilm is *A magyarok Szlovákiában* címmel, amely korabeli dokumentumok és riportok alapján mutatja be az 1918–1948-as időszakot.

Dokumentációs és módszertani tevékenység

Az intézmény országos hatáskörrel rendelkező múzeum, ezért fő feladatának tekinti a szlovákiai magyar kultúra épített és szellemi örökségének feltérképezését, amelynek célja egy adatbázis létrehozása.

A módszertani munka célja, hogy szakmai segítséget nyújtson az országban működő tájházaknak, városi múzeumoknak és emlékházaknak.

A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma akkor lesz igazán sikeres, ha tevékenységének eredményei bekerülnek a szlovákiai magyar köztudatba.

Jarábik Gabriella